

TURISME SOSTENIBLE, UNA EINA PER MITIGAR LA POBRESA?

L'activitat turística, tal com s'ha anat practicant durant les darreres dècades, no és sostenible; necessita una completa revisió. La cerca de guanys ràpids ha portat a la massificació i a la destrucció d'hàbitats i recursos, i ha ocasionat, moltes vegades, més perjudicis que beneficis a la població dels llocs de destinació. S'imposa un turisme més responsable, en el qual prosperin els aspectes mediambientals i socioeconòmics amb vista al desenvolupament local.

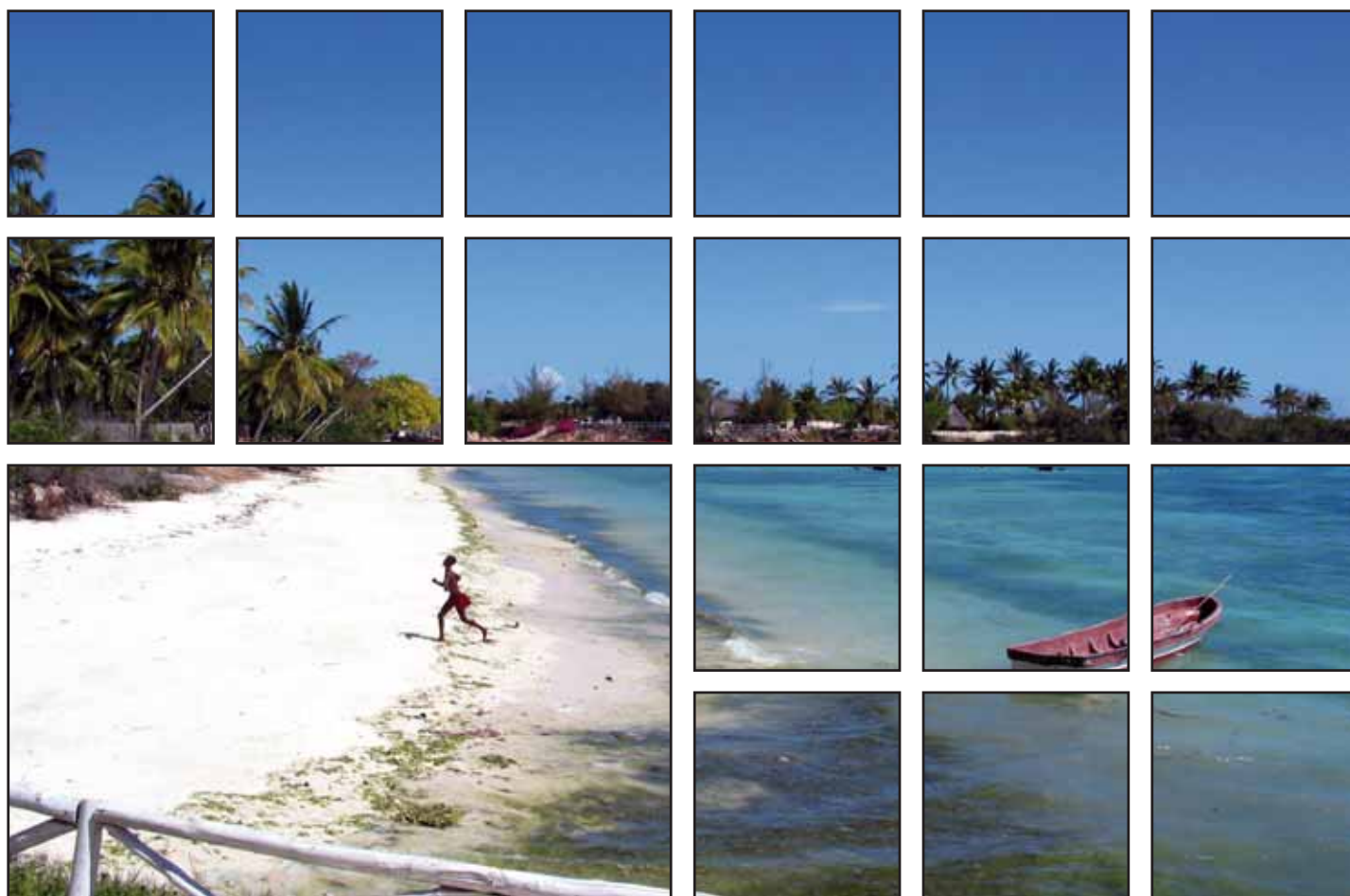

flickr / © PnP! / Tailàndia

TURISMO SOSTENIBLE,

¿UNA HERRAMIENTA PARA MITIGAR LA POBREZA?

La actividad turística, tal como se ha venido practicando en las últimas décadas, no resulta sostenible; necesita una completa revisión. La búsqueda de ganancias rápidas ha conducido a la masificación y a la destrucción de hábitats y recursos, y ha ocasionado, muchas veces, más perjuicios que beneficios a la población de los lugares de destino. Se impone un turismo más responsable, en el que prevalezcan los aspectos medioambientales y socioeconómicos con vistas al desarrollo local.

© EC / G. Barton / Zanzibar

© EC / Guatemala

Els efectes de l'activitat turística en les societats on s'implanta són múltiples i variats. Poden ser beneficiosos –el turisme crea ocupació, eleva el nivell cultural de la població local, genera ingressos, introdueix costums més lliures, sensibilitza els turistes i la població local envers el medi ambient–, però també indesitjables –incrementa el consum de sol, aigua i energia, augmenta la producció de residus i d'aigües residuals, altera els ecosistemes, trivialitza la cultura autòctona–, o, fins i tot, irreparables, quan es practica en ecosistemes fràgils i en societats vulnerables.

Avui, el sector del turisme ocupa un de cada nou treballadors en el món (uns 250 milions de persones) i genera prop de l'11% del PIB mundial. I continua creixent; en un termini de cinc anys serà la major indústria del món.

Això no obstant, a les regions més pobres, el creixement econòmic afavorit pel turisme no s'ha reflectit en la millora del nivell de vida de la població. Potser, la inversió en infraestructures per als turistes (aeroports, carreteres, proveïment d'energia, etc.) ha acabat representant una gran càrrega per a les economies dels països de destinació.

El que passa és que les empreses turístiques, moltes vegades, anteposen els beneficis ràpids a les inversions responsables, i s'aprofiten de la debilitat dels governs i les administracions locals, la qual cosa acaba produint un desenvolupament erroni del turisme. Així ho verifica el recent informe *Turismo sin desarrollo: Los intereses creados como amenaza al sector turístico de República Dominicana*, d'Intermón Oxfam, que analitza els efectes negatius del turisme a la República Dominicana (destrucció de la costa, turisme sexual infantil, pessimes condicions laborals, etc.).

Paisatges esplèndids i intactes i mà d'obra barata, incentiven les empreses multinacionals a invertir en el

Los efectos de la actividad turística en las sociedades donde se implanta son múltiples y variados. Pueden ser beneficiosos –el turismo crea empleo, eleva el nivel cultural de la población local, genera ingresos, introduce costumbres más libres, sensibiliza a los turistas y a la población local hacia el medio ambiente–, pero también indeseables –incrementa el consumo de suelo, agua y energía, aumenta la producción de residuos y de aguas residuales, altera los ecosistemas, trivializa la cultura autóctona–, o, incluso, irreparables, cuando se practica en ecosistemas frágiles y en sociedades vulnerables.

Hoy, el sector del turismo emplea a uno de cada nueve trabajadores en el mundo (unos 250 millones de personas) y genera cerca del 11% del PIB mundial. Y continúa creciendo; en el plazo de cinco años será la mayor industria del mundo.

Sin embargo, en las regiones más pobres, el crecimiento económico favorecido por el turismo no se ha reflejado en la mejora del nivel de vida de la población. Si acaso, la inversión en infraestructuras para los turistas (aeropuertos, carreteras, abastecimiento de energía, etc.) ha acabado representando una gran carga para las economías de los países de destino.

Sucede que las empresas turísticas, muchas veces, anteponen los beneficios rápidos a las inversiones responsables, y se aprovechan de la debilidad de los gobiernos y las administraciones locales, lo cual termina produciendo un desarrollo erróneo del turismo. Así lo verifica el reciente informe *Turismo sin desarrollo: Los intereses creados como amenaza al sector turístico de República Dominicana*, de Intermón Oxfam, que analiza los efectos negativos del turismo en República Dominicana (destrucción de la costa, turismo sexual infantil, pésimas condiciones laborales, etc.).

Paisajes espléndidos e intactos y mano de obra barata, incentivan a empresas multinacionales a invertir en el

© The Travel Foundation / Masai Mara Project / Kenia

desenvolupament del turisme en països del Sud (en virtut de l'Acord General sobre el Comerç de Serveis). Així és com una bona part dels negocis turístics de Llatinoamèrica, Àsia i Àfrica (cadena hotelera, aerolínia o operadors turístics), es troben a les mans de consorcis transnacionals, que són els que recullen els beneficis.

Leo Hickman, autor de publicacions sobre el turisme dels nostres dies, ha escrit que el turisme barat i massiu amenaça el nostre planeta, mentre que la recompensa econòmica se la reparteix un petit grup, extremadament selecte, sovint en un país distint al de destinació.

Aquesta recompensa produeix els màxims beneficis sota la fórmula del *resort* o complex hotelier, on impera el "tot inclòs", i que afavoreix que el turista passi les vacances sense sortir del recinte turístic, fet que priva de possibles beneficis econòmics les comunitats veïnes.

També, l'augment del cost de la vida en zones turístiques de països empobrits redunda en les rendes agràries o en la cistella familiar, i pot acabar desplaçant els pagesos de les seves terres; això si abans no són desallotjats per decisions governamentals, com ha denunciat nombroses vegades l'organització de defensa dels indígenes, Survival.

El sector turístic pot contribuir efectivament a aportar solucions al doble repte del canvi climàtic i la pobresa (Organització Mundial del Turisme)

El sector turístic puede contribuir efectivamente a aportar soluciones al doble reto del cambio climático y la pobreza (Organización Mundial del Turismo)

Ara bé, també és veritat que cada vegada més hi ha una major consciència entre els grans grups turístics sobre els impactes negatius del turisme i les seves possibilitats

desarrollo del turismo en países del Sur (en virtud del Acuerdo General sobre el Comercio de Servicios). Así es como una buena parte de los negocios turísticos de Latinoamérica, Asia y África (cadenas hoteleras, aerolíneas u operadores turísticos), están en manos de consorcios transnacionales, que son quienes recogen los beneficios.

Leo Hickman, autor de publicaciones sobre el turismo de nuestros días, ha escrito que el turismo barato y masivo amenaza nuestro planeta, mientras la recompensa económica se la reparte un pequeño grupo, extremadamente selecto, a menudo en un país distinto al de destino.

Esta recompensa produce sus máximos beneficios bajo la fórmula del resort o complejo hotelero, donde impera el "todo incluido", y que favorece que el turista pase sus vacaciones sin salir del recinto turístico, privando de posibles beneficios económicos a las comunidades vecinas.

También, el aumento del coste de la vida en zonas turísticas de países empobrecidos redunda en las rentas agrarias o la canasta familiar, y puede acabar desplazando a los campesinos de sus tierras; cuando no son desalojados por decisiones gubernamentales, como ha denunciado en repetidas ocasiones la organización de defensa de los indígenas, Survival.

Ahora, también es verdad que cada vez más hay una mayor conciencia entre los grandes grupos turísticos sobre los impactos negativos del turismo y sus posibilidades como

© EC / R. Canessa / Honduras

com a eina de desenvolupament. Moltes cadenes hoteleres, intermediaris turístics i companyies de transport, donen suport a programes d'ajuda al desenvolupament en les regions on operen. També, es dona el cas de grups turístics que promouen fundacions, com The Travel Foundation, que programa viatges sostenibles i executa projectes de desenvolupament local.

Però l'interessant seria que les comunitats locals participessin en el procés de planificació i desenvolupament de l'activitat turística, i que tingués per objecte el bé comú. A més, tal com recomanen les Nacions Unides, caldria que les activitats turístiques s'organitzessin en harmonia amb les peculiaritats i tradicions de les regions i paisatges receptors per tal de protegir el patrimoni natural i preservar les cultures, usos i costums.

Durant la darrera dècada, s'han acordat normes internacionals per lluitar contra les conseqüències perjudicials del turisme. No tenen valor vinculant però indiquen als estats i operadors privats d'aquest sector la direcció que cal seguir. Entre les principals, cal destacar: l'Agenda 21 per al Turisme, el Codi de Conducta Contra el Turisme Sexual Infantil, el Codi Ètic Mundial per al Turisme i el Programa ST-EP, de l'Organització Mundial del Turisme (OMT), que vincula la promoció del turisme sostenible amb els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni.

A més, han sorgit diversos instruments per avaluar si un model turístic és sostenible: sistemes de gestió ambiental, indicadors de desenvolupament sostenible, ecoetiquetes... Tot i que aquestes darreres han tingut algunes crítiques. La plataforma Xarxa per un Turisme Responsable considera que aquestes certificacions només serveixen per crear una nova veta de mercat, però no per combatre els problemes que causa el model dominant de turisme.

herramienta de desarrollo. Muchas cadenas hoteleras, intermediarios turísticos y compañías de transporte, apoyan programas de ayuda al desarrollo en las regiones donde operan. También, se da el caso de grupos turísticos que promueven fundaciones, como The Travel Foundation, que programa viajes sostenibles y ejecuta proyectos de desarrollo local.

Pero lo interesante sería que las comunidades locales participaran en el proceso de planificación y desarrollo de la actividad turística, y que ésta tuviera como objeto el bien común. Además, como recomienda Naciones Unidas, que las actividades turísticas se organizaran en armonía con las peculiaridades y tradiciones de las regiones y paisajes receptores, protegiendo el patrimonio natural y preservando las culturas, usos y costumbres.

En la última década, se han acordado normas internacionales para luchar contra las consecuencias perjudiciales del turismo. No tienen valor vinculante pero señalan la dirección a seguir para los Estados y operadores privados de este sector. Entre las principales se hallan: la Agenda 21 para el Turismo, el Código de Conducta Contra el Turismo Sexual Infantil, el Código Ético Mundial para el Turismo y el Programa ST-EP, de la Organización Mundial del Turismo (OMT), que vincula la promoción del turismo sostenible con los Objetivos de Desarrollo del Milenio.

Además, han surgido diversos instrumentos para evaluar si un modelo turístico es sostenible: sistemas de gestión ambiental, indicadores de desarrollo sostenible, eco-etiquetas... Aunque éstas últimas han levantado algunas críticas. La plataforma Red Por Un Turismo Responsable considera que dichas certificaciones sólo sirven para crear un nuevo nicho de mercado, pero no para combatir los problemas que causa el modelo dominante de turismo.

© OMT

Miquel Seguí, geògraf, professor de la Universitat de les Illes Balears, a *Els Indicadors en els Projectes de Cooperació en Turisme Sostenible*, ha establert uns valors que determinen, a priori, si un projecte turístic serà sostenible, segons la seva viabilitat i les repercussions ambientals, socials i econòmiques que provocarà.

Miquel Seguí, geógrafo, profesor de la Universitat de les Illes Balears, en Els Indicadors en els Projectes de Cooperació en Turisme Sostenible, ha establecido unos valores que determinan, a priori, si un proyecto turístico será sostenible, según su viabilidad y las repercusiones ambientales, sociales y económicas que provocará.

Les experiències de turisme a petita escala, on intervenen activament les comunitats receptors, han demostrat que tenen efectes molt beneficiosos

Las experiencias de turismo a menor escala, donde intervienen activamente las comunidades receptoras, han demostrado tener efectos muy beneficiosos

Al llarg de la darrera dècada s'han multiplicat els projectes de desenvolupament turístic empreses per comunitats rurals i indígenes, amb el suport d'organitzacions conservacionistes, en associació amb empresaris privats o amb organismes governamentals.

En moltes àrees agafa força la fórmula del turisme rural comunitari, un turisme de poc abast on la població local hi té un paper significatiu en el control i la gestió. Concebut per complementar, i no per suplantar les activitats productives tradicionals, la qual cosa ajuda a conservar els mitjans de subsistència de la població, al mateix temps que ofereix noves oportunitats a agricultors, artesans, transportistes, pescadors, guies...

En la última década se han multiplicado los proyectos de desarrollo turístico acometidos por comunidades rurales e indígenas, con el apoyo de organizaciones conservacionistas, en asociación con empresarios privados, o con organismos gubernamentales.

En muchas áreas está prendiendo la fórmula del turismo rural comunitario, un turismo de pequeño calibre donde la población local desempeña un rol significativo en su control y gestión. Está concebido para complementar, y no para suplantar las actividades productivas tradicionales, lo que ayuda a conservar los medios de subsistencia de la población, al tiempo que ofrece nuevas oportunidades a agricultores, artesanos, transportistas, pescadores, guías...

Turisme i canvi climàtic

Un dels reptes principals del sector turístic és la qüestió mediambiental. El Worldwatch Institute, centre d'investigacions ambientals, assenyalava el turisme com una de les indústries amb uns costos ecològics més elevats. No sols perquè afecta tot tipus d'ecosistemes, sinó, també, per la seva relació amb el transport aeri i per carretera, que, amb les emissions de gasos d'efecte d'hivernacle, contribueixen a l'escalfament global.

El canvi climàtic preocupa especialment el sector turístic, per la seva condició de vector, però també de víctima. La pujada prevista del nivell de la mar inundarà zones turístiques litorals, mentre que l'augment de la temperatura perjudicarà el turisme de muntanya. A la Cimera sobre Turisme i Canvi Climàtic, celebrada el mes d'octubre de 2007, i convocada per l'Organització Mundial del Turisme (OMT), el sector turístic s'ha compromès a actuar. Per tal de mitigar les emissions, per exemple, aplicarà les tècniques que aconseguixin una major eficiència en l'ús de l'energia.

© OMT

Turismo y cambio climático

Uno de los retos principales del sector turístico es la cuestión medioambiental. El Worldwatch Institute, centro de investigaciones ambientales, señala al turismo como una de las industrias con mayores costos ecológicos. No sólo porque afecta a todo tipo de ecosistemas, sino, también, por su relación con el transporte aéreo y por carretera que, con sus emisiones de gases de efecto invernadero, contribuyen al calentamiento global.

El cambio climático preocupa especialmente al sector turístico, por su condición de vector, pero también de víctima. La subida prevista del nivel del mar anegará zonas turísticas litorales, mientras que el aumento de la temperatura perjudicará al turismo de montaña. En la Cumbre sobre Turismo y Cambio Climático, celebrada en Octubre de 2007, y convocada por la Organización Mundial del Turismo (OMT), el sector turístico se ha comprometido a actuar. Para mitigar sus emisiones, por ejemplo, aplicará las técnicas que consigan mayor eficacia en el uso de la energía.

© OMT / Programa ST-EP / Laos

© OMT / Programa ST-EP / Kenia

Grup d'Ornitologia Balear (GOB) / Colombia

© The Travel Foundation / Beekeeping Project / Gambia

A més, és un tipus de turisme ideal per a la preservació d'àrees naturals, a la vegada que ocupa la població local en la prestació de serveis ambientals: protecció d'espècies, consolidació de corredors biològics, agricultura orgànica, protecció de conques hidrogràfiques, reforestació, promoció d'energies renovables, educació ambiental, etc.

Llatinoamèrica és, avui en dia, un vertader "laboratori" d'iniciatives de turisme rural comunitari. El Programa Andes Tropicales, per exemple, desplega múltiples projectes, com el de les *mucuposadas*, allotjaments en habitatges pagesos humils però situats en paisatges paradisiacs, amb els beneficis dels quals es finança la millora dels habitatges, la compra d'animals de càrrega i de maquinària, i es consolida un fons rotatori per a la comunitat.

Además, es un tipo de turismo ideal para la preservación de áreas naturales, a la vez que ocupa a la población local en la prestación de servicios ambientales: protección de especies, consolidación de corredores biológicos, agricultura orgánica, protección de cuencas hidrográficas, reforestación, promoción de energías renovables, educación ambiental, etc.

Latinoamérica es, hoy en día, un verdadero "laboratorio" de iniciativas de turismo rural comunitario. El Programa Andes Tropicales, por ejemplo, despliega múltiples proyectos, como el de las mucuposadas, alojamientos en humildes viviendas campesinas pero situadas en paisajes paradisiacos, con cuyos beneficios se financia la mejora de las viviendas, la compra de animales de carga y de maquinaria, y se consolida un fondo rotatorio para la comunidad.

Projectes secundats per la Direcció General de Cooperació

El Grup d'Ornitologia Balear (GOB), desenvolupa un projecte per capacitar i assessorar dones pageses en la prestació de serveis de turisme rural a Sasaima (Colòmbia).

El Col·lectiu d'Educació en Drets Humans i de Prevenció Activa de Conflictes (CEPAC) treballa en un projecte per utilitzar el turisme sostenible com a eina de desenvolupament a la regió africana dels Grans Llacs.

A més, la Direcció General de Cooperació participa en el Programa Azahar de l'Agència Espanyola de Cooperació Internacional en el projecte de turisme sostenible: Millora de les Condicions Ambientals del Municipi de Oued Laou (Marroc).

Proyectos secundados por la Dirección General de Cooperación

El Grup d'Ornitologia Balear (GOB), está desarrollando un proyecto para capacitar y asesorar a mujeres campesinas en la prestación de servicios de turismo rural en Sasaima (Colombia).

El Colectivo de Educación en Derechos Humanos y de Prevención Activa de Conflictos (CEPAC) trabaja en un proyecto para utilizar el turismo sostenible como herramienta de desarrollo en la región africana de los Grandes Lagos.

Además, la Dirección General de Cooperación participa en el Programa Azahar de la Agencia Española de Cooperación Internacional en el proyecto de turismo sostenible: Mejora de las Condiciones Ambientales del Municipio de Oued Laou (Marruecos).

© OMT / Programa ST-EP / Madagascar

Un altre programa notable és el denominat Sendero de Chile, una ruta de 8.000 quilòmetres per a excursions, promogut pel Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD), al voltant del qual han sorgit una dotzena de projectes gestionats per les comunitats de l'entorn.

També l'Equador és un país on el turisme rural comunitari ha experimentat una gran expansió, gràcies a la iniciativa de les organitzacions indígenes.

Otro notable programa es el denominado Sendero de Chile, una ruta de 8.000 kilómetros para excursiones, promovido por el Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo (PNUD), en torno al cual han surgido una docena de proyectos gestionados por las comunidades del entorno.

También Ecuador es un país donde el turismo rural comunitario ha experimentado un gran auge, gracias a la iniciativa de sus organizaciones indígenas.

L'Organització Internacional del Treball, a través del programa REDTURS, dóna suport a propostes turístiques que beneficien comunitats indígenes i pageses

La Organización Internacional del Trabajo, a través del programa REDTURS, apoya propuestas turísticas que benefician a comunidades indígenas y campesinas

És un fet que el concepte de turisme sostenible i responsable va colpint la societat. Augmenta l'interès per conèixer de prop la vida als països del Sud, hi ha una major preocupació pel medi ambient i una consciència més clara del fet que els preus més baixos són a costa de l'explotació dels treballadors i de la degradació del medi ambient.

Jordi Gascón, coordinador de la Xarxa per un Turisme Responsable, creu que és essencial sensibilitzar i formar els viatgers, atès que les seves decisions poden canviar les polítiques públiques i de les grans empreses.

Per ventura, a l'hora de decidir-nos per un viatge, hauríem de pensar si serà respectuós amb les persones i amb el medi ambient del lloc de destinació. Si és així, fomentarem un model de turisme responsable, sostenible, solidari i just.

Es un hecho que el concepto de turismo sostenible y responsable está calando en la sociedad. Crece el interés por conocer de cerca la vida en los países del Sur, existe una mayor preocupación por el medio ambiente y una conciencia más clara de que los precios más bajos son a costa de la explotación de los trabajadores y de la degradación del medio ambiente.

Jordi Gascón, coordinador de la Red Por Un Turismo Responsable, cree que es esencial sensibilizar y formar a los viajeros, pues sus decisiones pueden cambiar las políticas públicas y de las grandes empresas.

Quizás, a la hora de decidirnos por un viaje, deberíamos pararnos a pensar si éste va a ser respetuoso con las personas y con el medio ambiente del lugar de destino. Si es así, estaremos fomentando un modelo de turismo responsable, sostenible, solidario y justo.